

<https://doi.org/10.70728/b.series.fil.v08.i09.043>

SAYID ALI BIN UTMAN AL-HUJVIRIY IJODI REYNOLD ALLEYNI NIKOLSON ILMIY TADQIQOTLARI TALQINIDA

Xoliqov Zoxidjon Olimjonovich

Namangan davlat chet tillari instituti dotsenti

kholikovzokhidjon073@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Angliyalik sharqshunos Reynold Nikolson Sayid Ali bin Utman al-Hujviriyni qadimgi fors tilidagi “Kashf al-Mashjub” (*Berkitilgan pardani ochish*) risolasini sufizm va tasavvuf ta’limotlari orqali Ingliz sharqshunosligi rivojiga qo’shgan xissasi bayon etilgan.

Kalit so‘zlari: sufizm, tasavvuf ta’limoti, qo‘lyozm, falsafasi va bahs, risola, Nasroniylik, Buddizm, Islom dini, Britaniya muzeyi, zamondoshlar.

ТВОРЧЕСТВО САИДА АЛИ БИН УСМАНА АЛЬ-ХУДЖВИРИ В ИНТЕРПРЕТАЦИИ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ РЕЙНОЛЬДА АЛЛЕЙНА НИКОЛСОНА

Аннотация: В данной статье рассматривается вклад английского востоковеда Рейнольда Николсона в исследование творчества Саида Али бин Усмана аль-Худжвири и его трактата на древнеперсидском языке “Кашф ал-Махджуб” (Раскрытие сокрытой завесы) в контексте суфизма и суфийского учения, а также его значение для развития английского востоковедения.

Ключевые слова: суфизм, суфийское учение, рукопись, философия и полемика, трактат, христианство, буддизм, ислам, Британский музей, современники.

THE WORKS OF SAYYID ALI BIN UTHMAN AL-HUJWIRI IN THE INTERPRETATION OF REYNOLD ALLEYNE NICHOLSON’S SCHOLARLY RESEARCH

Abstract: This article examines the contribution of the English Orientalist Reynold Alleyne Nicholson to the study of Sayyid Ali bin Uthman al-Hujwiri and his treatise *Kashf al-Mahjub* (“The Unveiling of the Veiled”) written in Old Persian, in the context of Sufism and Sufi teachings. It also highlights the significance of Nicholson’s research for the development of English Oriental studies.

Key words: Sufism, Sufi teachings, manuscript, philosophy and polemics, treatise, Christianity, Buddhism, Islam, British Museum, contemporaries.

Kirish

1911 yili Reynold Alleyni Nikolson Sayid Ali Bin Utman al-Hujviriy sufizmga qadimgi forslar xaqidagi “Kashf al-Mashjub” (*Berkatilgan pardani ochish*) degan ma’noni anglatadi va bu nom XI-asrda yozilgan tasavvufga oid birinchi rasmiy risola bilan bog‘liq. Ushbu asar, al-Hujviriy tomonidan yaratilgan bo‘lib, tasavvufning ta’limotlari, amaliyotlari, falsafasi va bahslari haqida ma’lumot beradi. Bu asarning mazmuni bilan uyg‘unlashadi, chunki unda tasavvufning sir-asrorlari va falsafiy jihatlari bayon etiladi, Nikolson 1911 risolani tarjima qilgan. Shu risolada sufizm va eng qadimgi maxshur forslar xaqida malumotlar bayon qilingan. Maskur risoladagi ma’lumotlardan kelib chiqib ko‘plab sharqshunos olimlarning tasavvuf tarixiga oid qiziqishlari ortganligi sababli ular Nasroniylik, Buddizm va Islom dinining tasavvufiy qarashlarini qiyoslashgan

Nikolsonni “Kashf al-Mahjub” (*Berkatilgan pardani yechish*) tarjimalari haqida tadqiqotchi olimlar o‘zlarini ijobiy va tanqidiy fikrlarini ifodalagan. Dastavval, tadqiqotchi Muxammad Sultonshox Reynold Nikolson ilmiy ijodini shunday izohlagan. U mashxur sharqshunos olim sifatida Kembrij universitetida fors tilidan muallim lavozimida faoliyat olib borgan³⁰. Olim Fors tili va adabiyoti mutaxassisi sifatida u eng qadimgi fors risolasi bo‘lgan “Kashf al-Mahjub” asarini ingliz tiliga o‘girib va uni 1911 yilda “E. G. V. Gibb Memorial” uchun nashr ettirdi. Bunda Nikolson sakkiz sahifadan iborat so‘zboshi yozdi. “Kashf al-Mahjub” tarjima talqinini 3 ta indeks bilan 420 sahifada chop etilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Xoliqov Z.O, Muhammad Sultan Shah, Ahmad Karim, Reynold Nicholson maqolalari, dissertatsiyalar va ilmiy asarlaridagi tasavvuf, sufizm, Islom dini va adabiyoti haqida fikr va mulohazalardan qiyosiy-tarixiy, qiyosiy-tipologik va struktural-semantik metodlardan orqali keng foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Birinchi indeks odamlar, joylar, qabilalar, sektalar, joy nomlari asosida 11 sahifadan iborat bo‘lgan. Ikkinchi indeks fanlar, sharqshunoslikka oid atamalar, texnik terminlar bilan 10 sahifani o‘z ichiga oladi. Uchinchi indeks esa kitob nomlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu tarjimani ikkinchi nashri 1936 yilda chop ettirilib, 1959 va 1967 yillarda yana qayta nashrdan chiqarildi. Laxorda “Islom kitobi fondida” Nikolson tarjimasi 1982 -1996 yillarda qaytadan nashr ettirildi. Reynold Nikolson Britaniya muzeyi va Xindiston kutubxonasidagi qo‘lyozmalar tarjimalarini bir-biri bilan qiyoslab Laxor nashrdagi matnlarni ingliz tiliga tarjima qilgan. Shuning uchun, unda tarjima qilish qobilyati va ko‘nikmalari mujassam bo‘lgan.

Shuni aytish joizki, Nikolson o‘z tarjimasini yakunlagan paytida, “Kashf al-Mahjub” kitobi yana tahrirlandi. 1917 yilda professor V.A. Jukovsky³¹ forsha matnni tahrirlab, so‘z boshini rus tilida yozdi. 1926 yilda V. Jukovsky vafotidan keyin ushbu kitob Leningradda chop ettirildi. Bir xil matn 1957 yilda Intisharat Amir Kabir tomonidan Texronda yana nashr ettirildi. Biroq,

³⁰ Muhammad Sultan Shah, “A Study of the English Translations of “Kashf al-Mahjub” Article, Chairman, Department of Arabic & Islamic Studies GC University, Lahore, 6 p.

³¹ Kholikov Zokhidjon Olimjonovich/Saliyev Yakubjan, “Nicholson’s creation in World scientific research”, Texas Journal of Philology, Culture and History <https://zienjournals.com>, ISSN NO: 2770-8608, Date of Publication: 20-12-2023, 36 b.

Zxukovsky yozgan so‘z boshi Fors tiliga tarjima qilingan. Ushbu so‘zboshini ingliz tilidagi tarjimasi allaqachon janob Sidney Jerrold tomonidan yaratilgan va E. Denison Ross tomonidan London universitetini Sharq maktabi xabarnomasida nashr etilgan.

Nikolson Shayx Ali ibn Usmon al-Hujviriylar hayoti haqida ma’lumot berdi. U sufiy ustozlari (murshid) haqida xam so‘z yuritadi. U Sayid Hujviriylar sayohatlarini muhokama qilayotganda paytida, shayx vafoti so‘ng, u bizga Laxorga qanday yetib kelganini so‘zlab bergan. Nikolson shuningdek “Kashf al-Mahjub”da tilga olingan boshqa yozuvlarni tayyorlagan, lekin ularning hech biri saqlab qolinmagan. Bir shaharlik Abu Sayid al-Hujviriylar tomonidan berilgan ayrim savollarga kitob yozgani aytilgan Sayid Ali Hujviriylar javob qaytaradi. Kashf al-Mahjub uslubi haqida Nikolson shunday kuzatuv olib boradi:

“Muallifning asosiy munosabati o‘qituvchi o‘quvchiga ta’lim berishidir. Xattoki asarning biografik qismi xam asosan ochib beruvchi manba hisoblangan. O‘z nuqtai nazarini bayon qilishdan oldin muallif odatda bir xil mavzudagi fikrlarni tekshiradi va agar kerak bo‘lsa, ularni rad etadi. Tasavvuf muammolarini muhokama qilish hamda ulardagi munozaralar shaxsiy tajriba va turli xil fikrlar orqali jonlantiriladi”. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatidiki, o‘qituvchi o‘quvchi orasida tasavvuf muammolarini tahlil qilishda o‘qituvchidan kuchli sufiy tafakkur va bilimlar talab etadi.

Shuningdek, Nikolson Abu Nasr Sirroj tomonidan yozilgan “Kitab al-Luma fil tasavvuf” (*Tasavvufga oid yorqin ishoralar kitobi*) kabi “Kashf al-Mahjub” da ba’zi manbalarni ko‘rsatadi. Tarjimon kitobxonlariga shunday deydi: “imkoniyat taqdim etilsa uni rad etishga ikkilandim”.

Bundan ta’sirlanib, tanqidchi olim Shaxidullox Faridiy Reynold Nikolsonni “Kashf al-Mahjub” tarjimasiga muqaddima yozdi. Faridiy Shayx Ali Hujviriylar haqida qo‘shimcha ma’lumotlar taqdim etdi hamda Nikolson tarjimasidagi ba’zi kamchiliklarni ko‘rsatib o‘tdi. “Hujvir”ni kelib chiqishi haqida esa u o‘ziga xos fikr -mulohazasini aytdi. U Texron nashryoti muharriri roman nazariyasida Julabiy so‘zi haqiqatdan xam Gulabiy ma’nosini ifodalaganini eslatib o‘tgan va Hujviriylarning she’riyat ustasi Gulabiy (arabcha Julab)³² shaxs edi. Ammo, Shaxidullox Jullab so‘zidagi ushbu etimologiyani qabul qilmadi. Nikolson fikriga ko‘ra, Jullab va Hujvir G‘aznani ikki chekkasi bo‘lgan. Shahzoda Dara Shikox Jullab va Hujvir G‘aznani ikki xududi deb izoxlagan. Boshida u Jullabda yashadi xamda keyinchalik esa Hujvirni o‘ziga qarorgox qilib oldi. Shuning uchun, Jullab va Hujvir etimologik bog‘liqligi bir-biriga mantiqsiz ko‘rinadi. Faridiy to‘g‘ri ta’kidlaganidek, bizga Hujviriylarning xayoti xaqida “Kashf al-Mahjub” asarida batafsil ma’lumot berilgan. Asarning so‘z boshida kitobxonlarga Hujviriylarning ustozlari, zamondoshlari va uning turli xil Islom markazlariga tashrifi haqida so‘z yuritilgan. Shayxi Abu Fazl Muxammad ibn Hasan al-Xuttaliyni Suriyada vafotidan keyin, uni Laxorga yetib kelishi haqida Shaxidullox shunday fikr yuritgan. An’anaga ko‘ra, Laxorda bo‘lganida u o‘zida ma’naviy ta’lim ko‘nikmasi bor ekanligini his etib, ko‘p sonli xindularni Islomni dinini qabul qilishga da’vat etgan. Hujviriyni nikoxi haqidagi bahslar xam muxokama qilingan. Faridiylarning

³² Muhammad Sultan Shah, “A Study of the English Translations of “Kashf al-Mahjub” Article, Chairman, Department of Arabic & Islamic Studies GC University, Lahore, 8 p.

so‘zlariga ko‘ra, Nikolson ko‘rinmas xonimga ishqibozligi nikox qurishga xam olib keldi degan fikri aslida noto‘g‘ri, chunki bu Hujviriyy yozgan xissiyotiga taa‘luqli bo‘lmagan. Uning yozish uslubiga Faridiy shunday mulohaza qilgan.

“U odatda Qur‘on va Payg‘ambar rivoyatlaridan tegishli iqtibos keltirish bilan boshlaydi, keyin aziz avliyolar diktasiga ko‘plab xavolalar bilan aralashib, o‘z taxlilida davom etdi”. Aniqlanishicha, Qur‘on va Payg‘ambar hadislarini Islom dinini asosi ekanligini ko‘rsatadi. (X.Z)

“He usually starts with relevant quotation from the Qur‘an and the Traditions of the Prophet, and then proceeds to his own analysis, interspersed with numerous references to the dicta of the saints.”

Shaxidullox Faridiy tasavvuf va bir qancha mavzular baxs-munozaralarda Hujviriyy tomonidan tashkil etilgan tasavvuf maktablari haqida so‘z yuritgan. Bu yerda esa u tomonidan ochilgan o‘n bitta parda sanab o‘tilgan. Lekin, modernistlar tasavvuf Islom ta‘limotiga to‘g‘ri kelmaydi deb o‘ylashgan.

Bundan ko‘rinib turibdiki, tadqiqotchi Axmad Karim Reynold Nikolson ijodi haqida shunday fikr yuritgan. Nikolsonni tarjima asarlari o‘rnini boshqa tarjimonlar tomonidan o‘g‘irilgan tarjimalarga almashinib bo‘lmaydi. U olti kitobdan iborat “Ma’snaviy” asarini taxrir va tarjima qilgan Britaniya sharqshunos olimi edi, ammo 1920 yillarda Kembrij olimi³³ sifatida u tahrir va sharxlashni, ilmiylikni fors tili o‘rganuvchilar uchun muhimroq deb bildi. Uning tarjimasi tushunarli, muto‘ala qilish uchun oson va barcha uchun ommabob hisoblandi. U Bibliya qiroli Jeyms uslubiga taqlid qilib, ingliz tilida arxeyik uslubida tarjima qilingan, hatto u o‘sha davrida ham arxeyik hisoblangan. Men uchun eng muhimi jihati shundaki, birgina Nikolson ingliz tilida “Mas’naviy”ni o‘qishga uringan har bir kishi asl fors she’riyati boyligidan bexabar bo‘ladi. U ellik yil oldin fors tilini o‘rganishi zarur bo‘lgan. Endi uni tarjima qilishda u imkon qadar so‘zma-so‘z bo‘lishi kerak bo‘lgan ikki tomonlama ishni bajarishga harakat qildi, lekin uni ingliz tilidagi tarjimalarida imkon qadar qiyosiy tahlilardan foydalanilgan.

Amerikalik tanqidchi doktor Karl Ernyest 1999 yil Nyu York shahrida 6 saxifadan iborat Nikolsonni “Kashf al-Mahjub” tarjimasiga kirish so‘zi yozdi³⁴. Mashxur sharqshunos Shayx Ali bin Utman “Kashf al-Mahjub” asarida bebaxo ma’lumotlar yozib qoldirgan. XII asrning so‘ngi yillarida u Afg‘onistondan Xindistonga kelish uchun Shayx Munaliddin Chishti Laxorda toat-ibodat qilish xamda Shayx Hujviriyy qabrini ziyorat qilish uchun tashrif buyurgani aytiladi. Ernyestni aytishicha, qabr yonidagi masjid dastlab Shayx Hujviriyy tomonidan qurilgan. Uning qabri esa Sulton Maxmudni nabirasi tomonidan qurilgan. Muqaddimadagi ba’zi ma’lumotlar Nikolsonni so‘zboshidan unchalik farq qilmaydi. Biroq, Karl Ernestni aytishicha, “Kashf al-Mahjub”ning forsha matni bir necha marta Laxor, Deoband, Samarqand va Toshkentda nashr etilgan. Arab tilidagi tarjimasi doktor Isad “Abd al-Xadiy Qandil” tomonidan 1974 yil Qoxira (Misr) da nashr ettirildi. Nikolsonni “Kashf al-Mahjub” tarjimasi o‘z davrida Yevropa sharqshunosligini eng mashxur asarlaridan biri sifatida baholangan. O‘z avlodining boshqa olimlari singari, Nikolson xam tasavvuf aslida Islomning bir qismi bo‘lmaganligiga ishongan,

³³ Ahmad Karim, “The Operation of Devine Love”, Beshara Magazine-Issue 14, Winter 2020, 5 p.

³⁴ Muhammad Sultan Shah, “A Study of the English Translations of “Kashf al-Mahjub” Article, Chairman, Department of Arabic & Islamic Studies GC University, Lahore, 96.

ammo bu xind va yunon manbalariga bog‘liq deb qaralgan. Karl Ernest esa buni rad etgan. Uning fikriga ko‘ra, Pokistonda zamondosh Chishti xamda sufiy yetakchilari Nikolson sufiy ta‘limoti va amaliyoti sof Islomga yaqin degan taxmini ular tomonidan tanqid ostiga olingan. Ular Qur‘onni xaqiqiy ma‘nosi va Muxammad (sav) payg‘ambar ta‘limotlarini eng ishonchli yo‘l-yo‘riqi tasavvuf deb ta‘kidlaydilar.

Doktor Karl rus sharqshunosi Valentin Jukovskiy tomonidan Leningradda nashr etilgan forsha hamda kapitan Vohid Baxsh Sial Rabboniy tomonidan ingliz tiliga o‘girilgan tarjimalari ham eng yaxshi tanqidiy nashrlar turkumiga kirgan.

MUHOKAMA

Xoliqov Z.O, Muhammad Sulton Shoh, Ahmad Karim, Reynold Nicholson, Valentin Jukovskiy, Karl Ernyest Axmad Karim, Shaxidullox Faridiy, Juxoviskiylar olib borgan tadqiqotlarida al-Hujviriyni “Kashf al-Mahjub” forsha risolasi Sharq mumtoz adabiyoti, tasavvuf, Islom dini va adabiyotini Ingliz sharqshunosligi sohasi bilan uzviy bog‘landi.

XULOSA

“Kashf al-Mahjub” forsha risolasi tasavvuf ta‘limotining eng qadimiy va muhim manbalaridan biri hisoblanadi. Reynold Nikolsonning inglizcha tarjimasini ushbu asarni tadqiqotchilar va kitobxonlar uchun keng qamrovli manba sifatida taqdim etadi. Asar sufiylikning paydo bo‘lishi, Nasroniylik va Buddizm ruhiy ta‘limotlari bilan bog‘liqligi, shuningdek, tasavvufiy masalalar, bahs-munozaralar, ixtiboslar va latifalar to‘plamini o‘z ichiga oladi. Talabalar va tadqiqotchilar ushbu risolani falsafiy mulohazalar va fors motivatsiyalari orqali chuqur tahlil qiladilar.

ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. Muhammad Sultan Shah, “A Study of the English Translations of “*Kashf al-Mahjub*” Article, Chairman, Department of Arabic /Islamic Studies GC University, Lahore, 6 p.
2. Kholikov Zokhidjon Olimjonovich/Saliyev Yakubjan, “Nicholson’s creation in World scientific research”, Texas Journal of Philology, Culture and History <https://zienjournals.com>, ISSN NO: 2770-8608, 20-12-2023, 36 b.
3. Muhammad Sultan Shah, “A Study of the English Translations of “*Kashf al-Mahjub*” Article, Chairman, Department of Arabic & Islamic Studies GC University, Lahore, 8 p.
4. Ahmad Karim, “The Operation of Devine Love”, Beshara Magazine-Issue 14, Winter 2020, 5 p.
5. Muhammad Sultan Shah, “A Study of the English Translations of “*Kashf al-Mahjub*” Article, Chairman, Department of Arabic & Islamic Studies GC University, Lahore, 9 b.
6. Reynold Nicholson, Kitab Al-Luma Fil-Tasavuff-Abu Nasr Abdullah B. Ali Al-Sarraj Al-Tusi, London 1914, 3-5 p.
7. Reynold Nicholson, “Studies in Islamic Mysticism”, Cambridge University Press, 1921, 5-9 p.
8. Reynold Nicholson, “Some Notes on Arabian and Persian Folklore, Taylor & Francis, Ltd. on behalf of Folklore Enterprises, Ltd, 1930, 345 p.
9. Reynold Nicholson, Kitab Al-Luma Fi L-Tasavuff-Abu Nasr Abdullah B. Ali AlSarraj Al-Tusi, London 1914, 3-5 p.